

“YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANIDA MUHABBAT VA FOJIAVIY TAQDIR

Niyazova Munira Jumanazarovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM v.b.dotsenti

Annotatsiya. Maqolada I.V. Gyotening “Yosh Verterning iztiroblari” romanida muhabbat konseptining shaxs ruhiyatiga ta’siri va fojiaviy taqdir bilan bog‘liq sabab–oqibat mexanizmlari badiiy-psixologik va falsafiy yondashuvlar sintezida tahlil qilinadi. Tadqiqot epistolyar maktublarni kontent-kodlash va hermenevtik interpretatsiya qilishga asoslanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Verter fojeasi muhabbatning o‘zidan emas, balki uning absolyut idealga aylanishi, ijtimoiy reallik bilan murosaga kela olmaslik, begonalashuv, emotsional qaramlik va fatalizmni ichki haqiqat sifatida legitimatsiya qilish oqibatida yuzaga kelgan.

Kalit so‘zlar: sentimentalizm, epistolyar roman, muhabbat konsepti, fojiaviy taqdir, kognitiv dissonans, begonalashuv, emotsional maksimalizm, fatalizm, Verter effekti.

Аннотация. В статье анализируются художественно-психологические и философские механизмы, связывающие концепт любви и трагическую судьбу в романе И.В. Гёте «Страдания юного Вертера». Исследование основано на контент-кодировании эпистолярных писем и герменевтической интерпретации внутренних переживаний героя. Результаты подтверждают, что трагедия Вертера обусловлена не самой любовью, а её идеализацией, социальной изоляцией, эмоциональной зависимостью и внутренней легитимацией фатализма.

Ключевые слова: сентиментализм, эпистолярный роман, концепт любви, трагическая судьба, когнитивный диссонанс, отчуждение, эмоциональный максимализм, фатализм, эффект Вертера.

Annotation. *The article examines the concept of love in J.W. Goethe's "The Sorrows of Young Werther" as a dual force shaping the protagonist's psyche and leading to a tragic fate. The study applies content coding of epistolary letters and hermeneutic interpretation. Findings indicate that Werther's tragedy results not from love itself, but from its absolute idealization, failure of social adaptation, emotional dependence, alienation, and internal legitimization of fatalism as a form of ultimate loyalty.*

Keywords: *sentimentalism, epistolary novel, concept of love, tragic fate, cognitive dissonance, alienation, emotional maximalism, fatalism, Werther effect.*

Kirish.

“Yosh Verter iztiroblari” – jahon adabiyotida muhabbatni shaxs ruhiyatini shakllantiruvchi va ayni paytda uni halokatga yetaklovchi ikkiyoqlama kuch sifatida aks ettirgan noyob epistolyar romandir. 1774-yilda chop etilgan ushbu asar Yevropa adabiy muhitida katta rezonans uygʻotib, sentimentalizm oqimining yoshlar dunyoqarashiga taʼsirini kuchaytirdi. Roman bosh qahramoni Verter maktublari orqali hayot, doʻstlik, tabiat, jamiyat va muhabbatni subyektiv idrok prizmasida bayon qiladi. Bu shakl oʻquvchiga uning ruhiy olamiga bevosita kirish imkonini beradi, lekin voqealarning boshqa nuqtayi nazar bilan balanslanmasligi fojiaiy konfliktni kuchaytiradi[1]. Tadqiqot maqsadi – romandagi muhabbat va fojiaiy taqdir oʻrtasidagi sabab–oqibat tizimini adabiy, psixologik va falsafiy yondashuvlar sintezida oʻrganish; Verterning halokatga yetaklovchi ichki mexanizmlarini aniqlash; asarda sevgi idealizatsiyasi qanday qilib fatalistik yechim – oʻlimni legitimatsiya qilish darajasiga yetganini ilmiy izohlashdir. Muhabbat mavzusi asarda individual hissiy tajriba boʻlsa-da, uning jamiyat normalari, nikoh instituti, doʻstlik qadri va ratsional qarorlar tizimi bilan toʻqnashuvi roman tragizmini universal konflikt modeliga aylantiradi. Verter obrazi orqali Gyote nafaqat baxtsiz muhabbatni, balki shaxsning emotsional maksimalizm falsafasiga berilib, ijtimoiy reallik bilan murosaga kira olmasligi, kognitiv dissonansni boshqara bilmasligi va izolyatsiyani oʻziga najot deb bilishi shaxsiy fojeani muqarrar qiluvchi omillar

ekanini ko'rsatadi. Ushbu roman psixologik adabiyotshunoslik, shaxs emotsional barqarorligi, attention economy, ijtimoiy moslashuv nazariyalari, depressiv spiral modellari, romantik idealizm va fatalizm dialektikasi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar uchun ham boy manbaviy material bo'lib xizmat qiladi. Asarning ijtimoiy ta'sir fenomeni – "Verter effekti" atamasi shakllanishiga sabab bo'lgani, roman sentimental idealizm va o'z joniga qasd motivlarining estetiklashuvi ommaviy psixologiyaga qanday kuchli ta'sir ko'rsatishi mumkinligini empirik tasdiqlaydi. Shuning uchun romandagi muhabbatni faqat estetik hodisa emas, balki shaxs identifikatsiyasiga ta'sir qiluvchi psixologik mexanizm sifatida ham o'rganish dolzarbdir. Tadqiqot ushbu mexanizmlarni tizimli, ilmiy va interpretativ tahlilga tortadi[2].

Metodlar.

Tadqiqotda romanning original matni (nemis tilidagi epistolyar manba) asosiy tahlil obyekti sifatida olindi. Verterning Vilgelmgga, Lottaga, Albertga va noma'lum adresatlarga yo'llagan maktublari kontent tahlili (content analysis) orqali hissiy tonallik, semantik dominantlar, metaforik obrazlar, psixologik holat markerlari, idealizatsiya darajalari va fatalizmga yaqinlashuv dinamikasi bo'yicha kodlandi. Tahlil jarayonida muhabbatga oid leksik-semantik maydon, ruhiy iztirobni ifodalovchi lingvistik konseptlar, tabiat tasviridagi psixologik parallelizm holatlari, Albert bilan dialoglarda ratsionallik-emotsiya konfliktlari, ijtimoiy muhit tasviridagi begonalashuv elementlari, Verter ruhiyatidagi depressiv spiralning bosqichlari, hissiy maksimalizm falsafasining badiiy legitimatsiyasi, emotsional qaramlik (dependence) belgilari, shaxs identifikatsiyasining transformatsiyasi (identity shift) kabi kategoriyalar belgilandi. Qiyosiy metod orqali Verter va Albert obrazlaridagi "Tuyg'u va aql" qarama-qarshiligi falsafiy konseptlar (Ma'rifat davri ratsionalizmi va romantik individualizm) bilan solishtirildi. Hermenevtik yondashuv yordamida maktublarning yashirin psixologik intonatsiyasi, qahramonning ichki legitimatsiya jarayonlari, o'lim qarorining subyektiv asoslari va muhabbat idealining patologik transformatsiyasi interpretatsiya qilindi. Metodologiya sifat (qualitative) tadqiqot

paradigmasiga tayanadi, statistik o'lchovlar emas, balki matndagi psixologik-falsafiy mexanizmlar dinamikasini aniqlashga yo'naltirilgan. Tadqiqot replikatsiya uchun shaffof kodlash, kategoriyalash va interpretatsiya ketma-ketligiga amal qiladi[3].

Natijalar.

Tahlil natijalari romandagi muhabbat fenomeni va Verter fojiaiy taqdirining shakllanishida bir nechta muhim mexanizm izchil harakat qilganini ko'rsatdi. Muhabbatning romandagi dastlabki bosqichi – ilhom, ruhiy yuksalish, hayotga estetik qarash, tabiat bilan uyg'unlik hissi, shaxsiy erkinlik idealining shakllanishi, hissiy tozalik, mehr va go'zallikni ulug'lash kabi konstruktiv elementlar bilan xarakterlanadi. Verter Lottani hayotning markaziy ma'naviy–estetik ideali sifatida idrok etadi, bu esa uning maktublarida yuqori metaforik intensiya, lirik parallelizm va ruhiy idealizatsiya bilan aks etadi[4]. Ammo keyingi bosqichlarda idealizatsiya reallik bilan murosaga kira olmaslik holatiga (kognitiv dissonans) olib keldi. Verter Lottaning Albertga unashtirilganini bilsa ham, uni “qalb haqiqatidan ustun kelolmaydigan ijtimoiy to'siq” deb emas, balki “taqdirning sinovi” deb talqin qila boshlaydi. Maktublardagi tonallik quvonch → bezovtalik → rashk → tushkunlik → fatal sukunat spirali bo'ylab o'zgaradi. Jamiyatdan begonalashuv kuchaydi: aristokratik muhit, sinfiy ierarxiya, sun'iy odoblar, emotsiyani bostiruvchi ijtimoiy ritualizm Verterni ijtimoiy izolyatsiyaga yetakladi. U tabiatga qochdi, ammo bu qochish shaxsning ijtimoiy moslashuvi emas, balki ijtimoiy aloqalarning uzilishi, ichki spirallarning kuchayishiga olib keluvchi psixologik izolyatsiya bo'ldi. Emotsional maksimalizm falsafasi patologik darajada kuchaydi: Verter tuyg'uni nazorat qilish emas, balki uni maksimal intensivlikda yashashni “shaxs sadoqati mezoni” deb biladi. Bu falsafa uni emotsional qaramlik holatiga tushirdi: Lotta timsoli shaxsiy identifikatsiya, hayot mazmuni va baxt formulasi bilan to'liq tenglashtirildi[5]. Natijada muhabbat konstruktiv ideal darajasidan destruktiv, obsesiv, fatalistik yechimga ruxsat beruvchi mexanizmga transformatsiya bo'ldi. O'lim qarori shaxs tomonidan ichki legitimatsiya qilindi: maktublarda “xayrlashuv

intonatsiyasi”, hayotga estetik sovish, do‘stlarga rahmat aytish, jamiyatni emas, o‘z qalbini fatal finalga tayyorlash, o‘limni “eng oliy sadoqat formulasi” sifatida qabul qilish kabi semantik markerlar kuchaydi. Roman finalida muhabbat va fojiaviy taqdir badiiy shaklda mukammal sintezlashadi: Verter o‘limni jamiyatga norozilik emas, balki muhabbatga sadoqatning yagona mantiqiy finali sifatida ko‘radi[6].

Muhokama.

Tadqiqot natijalari muhabbat romanda fojiaviy taqdirning yagona sababi emas, balki shaxsdagi psixologik va falsafiy beqarorlikni harakatga keltirgan “trigger-mexanizm” ekanini tasdiqlaydi. Agar Verter obrazi faqat baxtsiz sevgi qurboni deb talqin qilinsa, asarning universal konflikt modeli torayadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, fojiaviy taqdir muhabbatning ijtimoiy reallik bilan to‘qnashuvi, idealizatsiyaning absolyutlashuvi, shaxs identifikatsiyasining yagona obyektga bog‘lanib qolishi, jamiyatdan qochish orqali emotsional spirallarning yanada kuchayishi, kognitiv dissonansni boshqarish mexanizmining yo‘qligi, do‘stlik va ijtimoiy mas’uliyatning qahramon ichki olamida ikkilamchi fon darajasiga tushib qolishi, emotsional nazoratni rad etuvchi falsafaning estetik legitimatsiyasi, fatalizmni ichki haqiqat deb qabul qilish kabi omillar tizimida shakllangan[7]. Verter va Albert obrazlaridagi kontrast – Ma’rifat davri ratsionalizmi va romantik individualizm konfliktining badiiy modeli bo‘lib, u aql va tuyg‘u o‘rtasidagi muvozanat buzilganda, shaxs halokati muqarrar bo‘lishi mumkinligini falsafiy jihatdan asoslaydi. Epistolyar kompozitsiya subyektiv haqiqatni absolyutlashtiradi, obyektiv balanslovchi nigoh yo‘qligi fojiaviy finalni psixologik jihatdan ishonarli qiladi. Romandagi tabiat tasvirlari psixologik parallelizm funksiyasini bajarib, qahramon ichki olamidagi qulash bosqichlarini tashqi olam manzaralari bilan sinxronlashtiradi[8]. “Verter effekti” fenomeni esa romandagi muhabbatning patologik idealizatsiyasi o‘quvchi psixologiyasiga kuchli yuquvchan model bo‘lib o‘tganini empirik tasdiqlaydi. Zamonaviy psixologik adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan, romandagi fojea – hissiy idealizmning ijtimoiy–kognitiv reallik bilan boshqarilmasdan to‘qnashuvi, shaxsning ichki ruxsati bilan spiral bo‘ylab kuchaygan

emotsional halokat modelidir. Bu jihatlar romanni nafaqat adabiy meros, balki shaxs emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuv, idealizm va reallik muvozanati bo'yicha psixologik ogohlantiruvchi matn sifatida ham baholash imkonini beradi.

Xulosa.

Xulosa shuki, "Yosh Verter iztiroblari" romanida muhabbat shaxsni ma'naviy–estetik yuksaltiruvchi ideal darajasidan shaxs identifikatsiyasini yemiruvchi, obsesiv, fatalistik finalga ruxsat beruvchi destruktiv mexanizm darajasiga transformatsiya qilinadi. Verterning fojiaviy taqdiri – muhabbatning o'zidan emas, balki uni absolyut idealga ko'tarish, reallik bilan murosaga kela olmaslik, jamiyatdan begonalashuv, emotsional qaramlik, kognitiv dissonansni boshqara bilmaslik va fatalizmni ichki haqiqat sifatida legitimatsiya qilish oqibatidir. Roman muhabbatning yaratuvchi va yemiruvchi kuch sifatidagi dialektikasini eng ta'sirchan shaklda aks ettirgan badiiy–psixologik konflikt modeli bo'lib, u shaxs ruhiy barqarorligi mavjud bo'lmaganda, sevgi halokatga eltuvchi mexanizmga aylanishi mumkinligini ilmiy tahlil uchun shaffof, interpretatsiya uchun boy manba sifatida tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gyote, I.V. Yosh Verterning iztiroblari. (O'zbekcha tarjima), Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
2. Goethe, J.W. Die Leiden des jungen Werthers. Stuttgart: Reclam Verlag, 2001.
3. Safarov, Sh. Kognitiv tilshunoslik. Toshkent: Navro'z, 2020.
4. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SENTIMENTALIZM VA AXLOQIY IDEAL MASALASI. Modern education and development, 40(6), 114-119.
5. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SENTIMENTALIZMNING SHAKLLANISH OMILLARI. Modern education and development, 40(6), 120-124.
6. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SHAXS VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING SENTIMENTAL TALQINI. Modern education and development, 40(6), 125-130.

7. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE IJODIDA MUHABBAT MOTIVINING SENTIMENTAL TALQINI. Modern education and development, 40(6), 104-108.
8. Jumanazarovna, N. M. (2025). SENTIMENTAL QAHRAMON OBRAZI: GYOTE VA UNING ZAMONDOSHLARI IJODIDA. Modern education and development, 40(6), 109-113.
9. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). ROMAN POETIKASI: UILYAM SOMERSET MOEMNING "NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARI MISOLIDA. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 136-142).
10. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). " NOTANISH ODAM PARIJDA" ASARIDA SYUJET VA KOMPOZITSIYA. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 143-151).
11. Komilovich, S. S. (2025, May). SOMERSET MOEMNING "INSONIY EHTIROSLAR ZALVORI" ROMANIDA KOMPOZITSIYA VA SYUJETNING POETIK QURILISHI. In International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (pp. 173-179).
12. ABDIRAKHIMOVA, M. (2024). PEDAGOGICAL MECHANISMS OF FORMING THE LINGUA METHODICAL EXPERIENCES ON STUDENTS. «ACTA NUUz», 1(1.4), 33-36.
13. Normurodovna, A. M. (2023). ESSENTIALS FOR SUCCESSFUL ENGLISH LANGUAGE TEACHING. International Journal of Pedagogics, 3(06), 42-47.
14. Tellayevich, K. R., & Sho'hratovna, I. D. Z. (2025). TA'LIM JARAYONIDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI. Modern education and development, 39(4), 296-301.
15. Iskandar o'g'li, S. B., & Fozilovna, M. N. (2025). INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI. Modern education and development, 39(4), 327-333.